

Fejér megye 1848–1849-ben

A szabadságharc történetére vonatkozó dokumentumok az István király Múzeum gyűjteményéből

Az István király Múzeum gyűjteményében található emlékek a legfontosabb fordulópontokhoz kapcsolódóan mutatják be Fejér megye és főként Fehérvár eseményeit az 1848–1849. évi forradalom és szabadságharc idején.

Időrendben az első dokumentum *Fekete János* röpirata. A szerző az iratot a székesfehérvári csendválasztmány megbízásából írta és nyomtatta ki. Célja az volt, hogy a forradalmi kokárdás Pesten és a pozsonyi diétán lejátszódó eseményeket leírja, a forradalom vívmányait összefoglalja és igyekezzen elejét venni a mendemondáknak.

Fekete Jánost tettei és fennmaradt írásai az 1848-as márciusi forradalom lelkes hívének mutatják. Azok közé tartozott, akik a reformkor harcaiban a polgári haladás mellé állottak, akik felismerték a „haza és haladás” jelszó immár történelmi kapcsolatát. Tiszteletünket és megbecsülésünket azért is megérdemli, mert teológiai, majd ügyvédi tanulmányok után Pest vonzása ellenére is szűkebb pátriáját, szülőföldjét választotta. 1817-ben született Kápolnásnyéken. 1842-ben ügyvédgyakornokként telepedett le Székesfehérváron és itt kapcsolódott be az ellenzékiek táborába. Ettől kezdve aktív részese volt az eseményeknek. A polgári liberalizmus szószólójaként vált 1848-ban a fehérvári márciusi események egyik jelentős alakjává. Fordulatosan, jól, közérthetően írt. Nem véletlen, hogy a forradalom és a szabadságharc eseményeit rendszeresen Fekete János foglalta írásba. 1849-ben Fejér megye főjegyzője lett. Írásai miatt kellett éveket bujkálnia a szabadságharc leverése után. 1878-ban, mint a közjóért fáradhatatlanul munkálkodó, megbecsült fehérvári polgár halt meg.

Boross Mihály Élményeim 1848–61 című könyvében leírja, hogyan jutott el a pesti forradalom híre Székesfehérvárra. „... március 16-án elhagytuk Pestet . . . Éreztem, hogy még sok fog történni, aminek én oly szívesen lennék részese s szemtanúja, de jönni kellett, hogy Székesfehérváron is felgyűjtsuk a hazafiú lelkesedés szent tüzét . . . egyenesen a Fekete Sas Kávéházba siettünk, mert akkor az volt a fiatalság gyűlése. Itt döntöttük az ország sorsát egy véleménnyel, mert jaj lett volna annak, aki ellenkező, pláne konzervatív véleményt mert volna nyilvánítani. A hír megelőzött bennünket, de mégsem tudtak annyit, mint mi beszéltünk . . . Mintha riadó trombita hangján szólottunk volna, amely beharsogja s felkölti a várost, a tömeg mindig nagyobb lett, s mint a hegyekből megindult ár, a városház terére nyomultak. Itt felolvastuk a 12 pontot s Petőfi Nemzeti dalát, mely oly gyűjtőhatással volt az összesereglett polgárságra, hogy csak puska kell, s azonnal indulunk, ha kell . . . S azon éjjel már nemzetőrök járták be az utcákat, s a rend sehol sem zavartatott meg. A nemzetőrök mellükön kokárdát, karjukon nemzetiszín szalagot viseltek, hogy mindenki megismerje őket, s tisztelje bennük a nemzet katonáit.”

Fekete János kapta azt a feladatot, hogy az eseményeket a „nép” számára foglalja össze. Tegező formában, népies fordulatokkal szól „a néphez”, szinte népmesei méretekkel idealizált személyek jó és rossz tetteit elemezve. A nép, amelyhez szól, volt jobbágyok köre, akiknek a legfontosabbat, éppen a jobbágyfelszabadítás tényét – és persze határait is – kellett nagyon jól, érthetően megmagyarázni. Indokolt hát, hogy a szerző a márciusi vívmányokat úgy magyarázza, mint amelyek minden évszázados gondot egy csapásra megoldottak.

Az események leírásának szereplői a következők: „Metternik, a vén tigris”, azon „jó madarak feje, akik az igazságos panaszoknak ő Felsege elébe juthatását megtudták gátolni, 's vagy azzal ámitották el a' koronás királyt, hogy ti boldogok vagytok, borral mosdotok,

kolbással törülköztök.” *Kossuth Lajos*, – akinek neve az iratban „a nép barátja” állandó jelzővel szerepel – leleplezi *Metternich* praktikáit. Mire „Metternik a pokolfajta észrevette, hogy nem jó szél fú. Nagyon szurkolt, hogyha a fölírás ő Felsege elibe jut, ámitásai napvilágra jönek, 's még a' körmére koppantanak. Ijedtében ott is vakarta, a' hol nem viszkett. Összehívatta a' tanácsosokat minden szegletből, de már későn . . . A' bécsi népek, kik úgy megvoltak határozva, mint a csikó kantározva, kiugrottak a hámból . . . Metterniknek jó orra volt, jókor megszagolta a' veszedelmet, búcsút sem vett a' kapu félfától, hanem szedte vette sátorfáját . . . A' bécsiek szerencsés utat kívántak neki, mely magyarul ilyen formán jön ki: vigyen el az ördög. Ez történt mártius 14-én. Most a' vén tigris földönfutó, 's ki eddig sanyargatott benneteket, most pipát sem cserélnének vele.”

Metternich tehát a gaz ámitó, akinek „bukását Pesten is megtudták. Nem késtek ott is a' vérszopó tigris torát megülni, 's a' nép kívánságait 12 pontban martius 15-én az országgyűlés elébe terjeszteni. A' tor Székesfejerváron mart. 16-án este tartatott . . .”

A népmesei fordulatokban bővelkedő történetbe ágyazza bele Fekete János a márciusi forradalom vívmányait. „Nem lesz azután Metternik forma tigris, ki a' fejedelem ajtaját előttünk bezárja. Dolgainkat semmiféle idegennek nem kötjük az orrára. Lesz nekünk egy mindenről felelős kormányunk, és pedig Budapesten. Az úrbéri terhek robot, füstpénz, 's papi tized megszűnnek. A' kilencedik 's tizedik kéve is nem a' másé, hanem magatoké leend.”

Nagyon érdekesen magyarázza meg a szerző a cenzúra eltörlését: „eddig nem lehetett szabadon írni még kalendáriumot sem. A' mi jó volt benne kitörölték . . . Ha azt akartuk írni, hogy a jobbágy sorsa *nem igen jó*, a' nemet kitörölték s lett belőle *igen jó*. Ugye csodálatos bogár volt az a' cenzura, az Isten nyugasztalja meg . . . Nagy haszon a' nektek, hogy a' kik ahoz értenek, szabadon írhatnak, mert miután polgári jussaitok lesznek, egy kicsit többet kell azután olvasnotok a' kalendáriumnál.”

A bécsi udvar a magyar forradalom elleni nyitabb fellépésre csak akkor szánhatta el magát, amikor az európai forradalmi hullám elmúltával erre a külpolitikai lehetőség is megteremtődött. Augusztus utolsó hetében ez is bekövetkezett. *Jellačić* altábornagy kb. 35 ezer főnyi hadserege élén 1848. szeptember 11-én lépte át a Drávát. A közvetlen fenyegetettség tudatában született meg Székes Fehérvár Szabad Királyi Város Közgyűlésének szeptember 15-i felhívása. A plakát általános népfelkelésre szólít fel, olyan összefogásra a „nyomorult exbán összeszedett béres népcsoportja” . . . ellen, ahol a forradalmi Magyarország nemzetőrei, önkéntesei és honvédei helyállásával megmenthető a haza. *Jellačić* közben szinte akadálytalanul vonult Nagykanizsán át Székesfehérvárra. A magyar honvédsereg hátrált, de az utolsó hetek sikeres toborzásával ki is egészült, létszáma 6 ezerről 14 ezerre nőtt. *Jellačić* nyilvánvaló célja a főváros elfoglalása volt, így Székesfehérvárról Buda felé fordult.

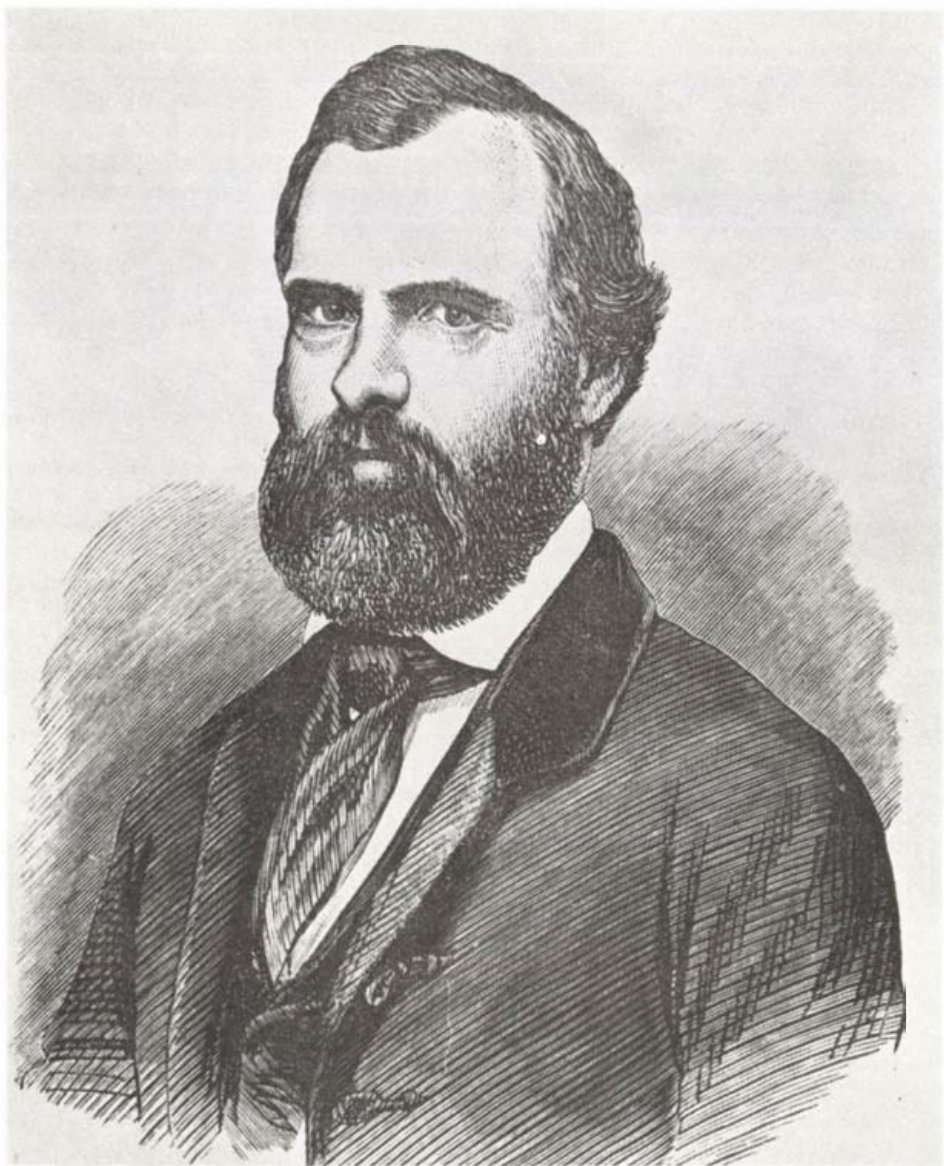
A vesztes móri csata és a megye ideiglenes császári megszállása után a népfelkelők sorozatos akciói nyomán 1849 tavaszán a császári biztos, *Gyulai Gaál Eduárd* menekülni kényszerült. Április végére *Batthyány István* kormánybiztos vezetésével megkezdődött a közigazgatás és az igazságszolgáltatás újjászervezése. A békepárt felé kacsingató *Batthyány István* elképzeléseit messze túlhaladó mértékben sikerült a megye közhangulatának átalakulása. A május 1-re egybehívott új közgyűlés, majd a bizottmányi ülés megismerte a magyar nemzet függetlenségi nyilatkozatát, és azt örömmel és egyetértéssel fogadta. Követet küldtek Debrecenbe a nemzetgyűléshez annak kifejezésére, hogy a függetlenségi nyilatkozattal azonosulnak. A *Batthyány István* által május 21-én kinevezett új megyei tisztikar, *Csapó József* első alispán, *Boross Mihály* másodalispán, és *Fekete János* főjegyző személy szerint nem tartozott ugyan a legradikálisabb baloldalhoz, a május végére kialakult hangulat és lelkesedés azonban egyöntetű tette, a *Kossuth Lajos* kormányzónak írt hűségnyilatkozat megfogalmazására indította őket is. Bujkálás és börtön várt a szabadság-

Fekete János (1817–1878) ügyvéd, Fejér megye főjegyzője, a *Mik történetek a napokban* című röpirat szerzője és Fejér megye Kossuth Lajos kormányzóhoz intézett hűségnyilatkozatának lejegyzője.

harc leverése után azokra a férfiakra, akik Kossuth kormányzót hűségükről biztosították és eljutottak az „éljen a köztársaság” jelszó ünnepélyes leírásáig. Az 1849 nyarán bekövetkező események kapcsán Fehérvár utcáin olvashatták a polgárok, hogy milyen súllyal szerepel a megtorlás tételei között a hűségnyilatkozat kinyomtatása.

1849. július 12-én a várost és a megye északi felét újból császári csapatok szállták meg. Előttük a szabadságharc utolsó erői is visszavonulóban voltak már, amikor Fehérvár ismét hallatott magáról. A haleszi felkelésnek nevezett, 1849. augusztus 10-i székesfehérvári esemény a már vesztes, a világosi fegyverletételhez érkező szabadságharc egyik utolsó dunántúli fellobbanása volt.

Boross Mihály (1815–1899) székesfehérvári ügyvéd, Fejér megye másodalispánja, aki a győztes pesti forradalom híret hozta Székesfehérvárra. Később a résztvevő hitelességével több könyvben is foglalkozott a forradalom és a szabadságharc helyi eseményeivel (*Gelencsér Ferenc* felvételei).

Akkor a császáriak által megszállt Dunántúlon már csak a *Noszlopy Gáspár* vezette szabadcsapat és *Klapka* tábornok komáromi erődkezesége kísérte meg az ellenállást. Az ellenállás pusztító ténye is jelentős lehetett, amennyiben veszélyeztette a császári haderők utánpótlását és a postautakat Bécs felé.

Klapka György augusztus 3-i győzelme miatt a császáriak helyzete bizonytalanná vált: derékhadukat a magyar honvédsereg hadmozdulatai kötötték le az ország keleti részein,

így kénytelenek voltak a Dunántúlon helyőrségeiket is összevonni. Így került sor augusztus 4-én a székesfehérvári egység kivonulására is, *Falkenhayn* katonai parancsnok és *Gyulai Gaál Eduárd* császári biztos vezetése alatt. A császáriak által megkívánt rendet az eltávozott helyőrség helyett a frissen kinevezett császárhű hivatalnokoknak kellett volna fenntartaniuk. A rendfenntartás alapelvét a császári biztos utolsó rendeletében meg is határozta: a hadbíróssággal és statáriális eljárással fenyegette meg mindazokat, akik a császári sereget megtámadják, vagy a megye déli részén toborzókörúton tartózkodó 48-as megyei tisztikart bármilyen módon segítik.

A város népe azonban sem a rendeleteknek, sem a rendelet szellemét képviselni hivatott újszülött megyei vezetőknek nem engedelmeskedett: örömnépet ült a császáriak kitakarodása fölött. A fekete-sárga lobogókat és a császáriak proklamációit sorra letépték, megsemmisítették.

Augusztus 7-én visszatért a városba, szabadcsapata élén *Hamvassy Imre* nemzetőrkapitány, a fehérvári önkéntesek parancsnoka. A szabadságharc ügye mellett állást foglaló népgyűlés elrendelte az általános népfelkelést. *Hamvassy* első intézkedése az volt, hogy elfogatta a császári biztos által kinevezett megyei tisztikart. Augusztus 8-án nagy tömeg éltette a helyükbe érkező 48-as tisztikart. *Csapó József* alispán és *Boross Mihály* másodalispán vezetésével az alföldi, majd a dél-dunántúli toborzókörút eredményeként kb. 450 főnyi csapattal érkeztek. Tiszteletükre – *Boross Mihály* visszaemlékezései szerint – „az egész Széchenyi utca talpon volt, kalapokkal, kendőkkel integettek, éljeneztek, mert *Kmetty* elvonulása óta nem látott Fehérvár magyar sereget.”

A forradalmi érzelmű *Hamvassy* és a jóval mérsékeltőbb *Boross* célja is az volt, hogy szabadcsapataikkal *Noszlopy* seregéhez csatlakoznak, arra kérték *Noszlopyt*, hogy vonuljon be a városba. Tervük az volt, hogy az így egyesített erőkkel és a város népfelkelőivel a *Martonvásárnál* állomásozó császáriakat megtámadják. A terv végül is nem sikerült, végrehajtásáról többen lekéstek: *Noszlopy* csak *Veszprémig* jött, *Boross* pedig ahelyett, hogy harcba küldte volna egységét, kivonta azt a városból. A késedelmet *Kempen* császári altábornagy kihasználta, s *Falkenhayn* egységét Székesfehérvár megtámadására és visszafoglalására utasította.

A császáriak augusztus 9-én éjszaka érkeztek a város határába. A támadásról értesülő *Hamvassy* félreverte a harangokat és harcba szólította a fehérváriakat. A népfelkelés kétezer résztvevője a *Halesz* ligetben ütközött meg a császáriakkal. A hajnalig tartó kézitusában a népfelkelők helytálltak, ám a szuronyroham és a gyújtogatás ellen nem volt mit tenniük. A népfelkelők egy része a tűz oltásához fogott, másik része elmenekült. Így is későn volt már, mintegy hetven ház leégett és négyen a császáriak fogságába kerültek. Fegyverrel a kézben fogták el – ez volt az ellenük felhozott vádak legsúlyosabbika – *Kuczka Mihályt*, *Varga Mihályt*, *Gántz Pált* és *Ujtz Ignácot*. Ugyancsak lefogták *Havelka Ferencet* és *Hübner Andrást* is, akiket *Hamvassy* Seregélyes felé küldött felderítőútra, eredetileg onnan várva a császáriak támadását.

A népfelkelés tehát sikertelen volt, ám a város ideig-óráig megmenekült. Az ütközetben részt vevő zászlóalj nem maradt a városban, hanem *Pákozdra* vonult, mert tartottak *Noszlopy* csapatainak támadásától. A foglyokat is először *Pákozdra*, majd *Pest-Budára* szállították, a hírhedt Újépületbe, amely a világsi fegyverletételt követő megtorlás egyik színhelye lett. Ügyük a császári haditörvényszék számára egyszerű volt, a fegyveres ellenállás miatt ítéletük halál. Az ítéletet 1849. augusztus 14-én hajtották végre.

Kuczka Mihály feleségéhez és gyermekeihez írott búcsúlevele ránk maradt, melyet az *István király Múzeum* Hónap műtárgya című kamarakiállításán láthattak a látogatók a *Fekete Sas* Patikamúzeumban. A levél egyszerű, tiszta szándékról tanúskodó hangvétele éles ellentétben áll a másik kiállított dokumentuméval. *Kempen* altábornagy dunántúli

kerületi parancsnok rendelete Székesfehérvár „bünei” miatt (a császáriak zászlóit és proklamációit letépték, népfölkelést határoztak el, augusztus 10-én fegyveresen szembeálltak a császári katonasággal) hatvanezer ezüstforint hadisarcot vetett ki a városra. A rendelet augusztus 27-én kelt, tehát már jóval azután, hogy a világosi fegyverletétel híre miatt lehetetlenné vált Székesfehérváron is a további ellenállás. A város ellen felhozott vádak között, mint általános jellemzőt találjuk a hűségnyilatkozat kiadását: „Ezzáltal Székesfehérvár városa nem csak rossz szellemét nyilvánította ki —, amelyet már ez év május hónapjában is napvilágra hozott azzal, hogy újsághírek szerint Magyarország első városai között volt, amelyek a debreceni nemzetgyűlés függetlenségi nyilatkozatát elfogadták — hanem e rossz érületnek tényszerű kifejezést is adott.”

A hat fehérvári férfi a szabadságharcot követő bosszú első áldozata és egyben a forradalom és szabadságharc utolsó hőse is volt. Egyszerű emberek voltak, önfeláldozásuk és haláluk avatja mindannyiukat tiszteletünkre és emlékezésre méltóvá.

Demeter Zsófia

Séta a komáromi református temetőben

Az érdeklődő, aki napjainkban meglátogatja a csehszlovákiai Komárom városát és megtekinti annak nevezetességeit, a híres erődrendszert, a Klapka-szobrot, a görögkeleti templomot, a Jókai- és Lehár-emlékeket vagy a Dunamenti Múzeum állandó és időszakos kiállításait, szánjon rá időt és sétáljon még ki a református temetőbe is. A szépen gondozott temető több neves halottja idézi ma is Komárom városának régi dicsőségét, s az itt nyugvó *Péczei József* a magyar irodalom legkiválóbbjai közé tartozott.

Mint *Takáts Sándor* írja, régen Komáromban a kálvinista temető a Rozália téren volt, még az 1710-es években is. Később a temetőt a város szélére helyezik, arról a későbbiek-

